

дические заметки) // Вестник Московского университета. Филология. 1976. № 6. С. 45–62.

НЭ 1911 — Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Т. 7: Языкознание и история литературы. М.: Типография И. Д. Сытина, 1911.

Селищев 1941 — *Селищев А. М.* Славянское языкознание. Т. 1: Западнo-славянские языки. М.: Гос. учебно-педагогическое изд-во Наркомпроса РСФСР, 1941.

**Prolegomena of the Comparative Grammar
of the Slavonic Languages
in the 7th Volume of the “People’s Encyclopedia
of the Scientific and Applied Knowledge” (1911)**

The thesis deals with popular descriptions of several Slavonic languages published in the 7th volume of Russian “People’s Encyclopedia of the Scientific and Applied Knowledge” 110 years ago. The author states that those descriptions supplemented by seven commented texts may be regarded as some prototype of the later, however unfinished, manual of Slavonic linguistics by A. M. Seliščev and finally of the fundamental, although quite differently built Outline of the Comparative Grammar of the Slavonic Languages by Samuil B. Bernstein. Their relative simplicity enables using them, including the texts which only sometimes require some revision, in teaching of the Comparative Slavonic Linguistics also nowadays.

DOI: 10.31168/0459-6.02

К. Симеонова (София, България)

**Самуил Борисович Бернщейн
и неговият «Учебник болгарского языка»**

Самуил Борисович Бернщейн е един от най-крупните учени слависти на ХХ в. и неговите заслуги за развитието на славистиката са огромни. Диапазонът на научните му инте-

реси е много широк — история на славистиката, сравнителна граматика на славянските езици, балканистика, диалектология и др. Бернщейн има траен интерес към българския език и българистиката е една от основните негови сфери на дейност. На първо място това важи за българската диалектология. Под негово ръководство са проучени редица български говори на територията на бившия Съветски съюз и е събрано огромно количество диалектен материал, публикуван и анализиран в няколко тома на «Статьи и материалы по болгарской диалектологии», както и в «Атлас болгарских говоров в СССР», в първи том на «Болгарский лингвистический атлас» и в други негови разработки.

Тук обаче искам да насоча вашето внимание към един труд на Бернщейн, който по-рядко се споменава, но който според мен не е загубил своята стойност, значимост и актуалност и до днес. Става дума за неговият «Учебник болгарского языка», издаден в Москва през 1948 г. Това е първият в тогавашния Съветски съюз учебник по български език, базиран на учебната програма за студенти от МГУ, съставена също от Бернщейн. Този труд съчетава в себе си преподавателския опит на автора с блестящите му познания не само по български език, но и по българска литература.

Учебникът се състои от предисловие, въведение, фонетика, основен курс, граматика, материали за четене и българоруски речник. В предисловието се обяснява назрялата необходимост в Русия от такова пособие: «Потребность в руководстве по практическому изучению болгарского языка в настоящее время чрезвычайно велика. Удовлетворить ее, однако, до сих пор было нечем, так как немногочисленные пособия на русском языке вышли в свет еще в дореволюционное время и ныне представляют библиографическую редкость» (Бернщейн 1948: 7).

Във въведението се дават кратки сведения за българския език, за неговото разпространение, за граматичните му особености и пр., като в самото начало авторът подчертава

факта, че територията на разпространение на българския език не съвпада с политическите граници на България. При разглеждането на граматичните особености са изброени тези черти на българския език, които го отличават и отделят от останалите славянски езици и го доближават до балканските. На първо място се споменава разрушаването на падежната система и изразяването на падежните отношения с помощта на предлози. Тази основна аналитична характеристика на българския език предизвиква сериозни структурни изменения в него. Също така във въведението е поместен и кратък очерк за историята на българския език, написан с изключителна вещина и много познания за различните периоди. Авторът тръгва от времето на Кирил и Методий, минава през езиковата реформа на патриарх Евтимий, през вековете на робството, през дамаскините, през различните гледни точки относно устройството на новобългарския книжовен език и стига до съвременното му състояние. Така читателят получава една много широка и точно поднесена представа за многовековното развитие на българския език. Във въведението Бернщейн накратко се спира и на българската графика и правопис, като по-подробно обяснява правописната реформа от 1945 г.

В главата «Фонетика» кратко и ясно са разгледани видовете гласни и съгласни звукове, тяхната съчетаемост, както и някои явления, протичащи с тях.

Същинската част на учебника са главите «Основен курс» и «Грамматика». От начина, по който са написани, читателят разбира, че Бернщейн притежава не само блестящи научни познания за българския език, но и блестящ педагогически и преподавателски опит. Прави впечатление грижата на автора за своите студенти, неговият стремеж максимално ясно да им поднесе сложната граматична проблематика и да улесни практическото запомняне на материала. Методът на изложение е описателен, но на някои места, където това

е необходимо за по-пълното изясняване на дадени факти, са правени съпоставки с по-стари състояния от развоя на българския език. Към всеки урок има граматически пояснения, в които се дава кратко изложение на правилата, съставляващи основната тема на съответния урок. Често граматичният материал се представя с по-тъмен шрифт или в таблици, което улеснява запомнянето. Към някои уроци е даден и кратък българо-руски речник. Такива речници обаче има не навсякъде. Общ и по-подробен българо-руски речник е поместен в края на учебника.

Достойнство на учебника е и това, че в главата «Грамматика» след уроците за различните части на речта авторът се спира и на лексическия състав на българския език, както и на някои от най-важните постижения на българската лексикография до този момент. Лексическият състав е разгледан накратко откъм неговия произход по линията *домашна лексика* — *заета лексика*. Естествено е, че най-много са тези думи, които принадлежат към славянския езиков фонд. Самуил Борисович пише: «При первом же ознакомлении с болгарским языком ясно, что в лексическом отношении он является языком славянским. Огромное большинство его слов встречается и в других славянских языках, в большинстве случаев в том же значении (срв. *вода, поле, море, нос и др.*). Все эти слова не заимствованные. Они отражают общность происхождения всех славян. Таких слов много в различных областях материальной и духовной культуры... Бывают расхождения в значении одних и тех же слов. Так, слово *гора* в болгарском значит *лес*, а для *горы* есть слово *планина*; слово *стол* значит *стул*, а для *стола* есть слово *маса*» (Бернштейн 1948: 128). Интересното е, че при заемките от руски език авторът се спира и на такива, които са най-нови в тогавашния български език и отразяват актуални за тогавашното българско общество понятия, свързани със социалистическото строителство, с колективизацията на селското стопанство,

с марксистко-ленинската идеология и пр. Напр. *колхоз*, *совхоз*, *петиетка*, *комсомол*, *комсомолец* и др. Естествено е, че такива думи ще проникнат в българския език от руския като език на СССР — първата в света социалистическа държава. Днес голяма част от тази лексика е излязла от активна употреба поради отмиране и деактуализация на понятията, които тя означава.

Много ценна черта на учебника е и това, че към някои уроци има текстове от български писатели, които текстове са вътре в уроците, отделно от хрестоматията накрая. Например към дванадесети урок — «Край нивата» от Елин Пелин, към петнадесети урок — «Хаджи Димитър» от Христо Ботев, към седемнадесети урок — «Да работим» от Иван Вазов и др. Същинската хрестоматия е озаглавена «Материалы для чтения» и е поместена в края на учебника непосредствено преди българо-руския речник. Тя включва произведения от Хр. Ботев, Л. Каравелов, Ив. Вазов, П. Яворов, Й. Йовков, Хр. Смирненски, Г. Караславов и др. Интересно е, че тук се представят и биографиите на писателите, техни снимки, снимки от български градове, снимки на стари български къщи, на български народни носии и пр. Така авторът дава на своите читатели една по-цялостна представа за България, за българския бит и начин на живот.

В заключение ще кажем, че «Учебник болгарского языка» от С. Б. Бернщейн е много повече от обикновен университетски учебник, независимо от това, че е замислен точно като такъв. Той не само че със задоволителна пълнота представя и обяснява българската граматика, но и дава сведения за историята на българския език, за българската литература, за българския бит и живот и пр. Бернщейн успява да създаде един труд, който едновременно и отразява високото научно равнище на тогавашното руско езиковедство, и е написан по начин, достъпен за студенти и за по-широк кръг читатели. Така авторът доказва, че и за най-сложната науч-

на материя може да се пише ясно, точно и разбираемо. Това говори за неговата убеденост, че научното знание трябва да бъде достъпно и полезно за обществото. Само по този начин науката може да осъществи своята важна мисия в съвременния свят.

Литература

Бернштейн 1948 — *Бернштейн С. Б.* Учебник болгарского языка. М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1948.

Samuil Borisovich Bernstein and his “Textbook of the Bulgarian Language”

This report examines Bernstein’s work, The Bulgarian Language Textbook. There are many merits of this textbook, relevant to this day, especially the accurate structuring of the material and a clear presentation of Bulgarian grammar, as well as giving a lot of additional knowledge about the history of the Bulgarian language, Bulgarian literature and more.

DOI: 10.31168/0459-6.03

В. Г. Кульпина (Москва, Россия)

Из полонистического наследия Самуила Борисовича Бернштейна на страницах ежегодника «Вопросы полонистики»

Хотя Самуила Борисовича Бернштейна я знаю и помню с 1-го курса учебы на кафедре славянской филологии (он вел у нас «Введение в славянскую филологию»), в то же время немалый прочный пласт воспоминаний относится к 1996 году, когда я задумала издавать научный отраслевой журнал